

BENE KRISZTIÁN

A FRANCIA IDEGENLÉGIÓ MAGYAR TAGJAI AZ 1940-ES FRANCIAORSZÁGI HADJÁRATBAN

A második világháború kirobbanása után több tízezer külföldi önkéntes jelentkezett a francia haderő soraiba. Egy részüket (lengyeleket, csehszlovákokat) nemzeti alakulatok kötelékébe sorolták be, a jelentkezők másik részét pedig az Idegenlégióba irányították, ahol hagyományos ötéves vagy pedig a háború időtartamára szóló szerződéssel kezdhették meg katonai szolgálatukat. Ezeknek az önkénteseknek köszönhetően az Idegenlégió létszáma – amely a konfliktus előestéjén még csupán alig haladta meg 20.000 főt – korábban nem látott módon néhány hónap alatt közel 50.000 főre növekedett.

Az újonnan jelentkezettek között viszonylag nagy számban voltak magyar állampolgárok is, azonban az ő létszámukra vonatkozóan a magyar szakirodalom (mivel a francia kutatók nem foglalkoztak érdemben ezzel a kérdéssel) rendkívül eltérő nagyságrendeket tett közzé – megbízható adatok híján elsősorban becslések alapján. Az elmúlt időszakban a francia és magyar katonai levéltárakban folytatott kutatások segítségével sikerült beazonosítani a háború kirobbanása és a fegyverszünet megkötése között a francia haderő soraiban szolgálatot teljesítő magyarok nagy részét. Tekintettel arra, hogy az adatok szinte minden esetben tartalmazzák az alakulatok megnevezését is, amelyekhez a magyarokat beosztották, így az Idegenlégió kötelékében szolgálók száma is meghatározható.

A harci cselekményekben való részvételük bemutatásán kívül egyéni életutak rekonstruálásával próbáljuk közreadni ennek a speciális csoportnak a történetét, amely ez idáig ismeretlen volt a magyar és a francia történetírás számára is.

Az önkéntesek

Mivel az 1930-as évek végén igen nagy számban érkeztek Európa többi országából a fasismus elől menekülő emberek Franciaországba, a háború kitörése után a francia vezetés joggal számított rá, hogy köztük nagy számban lesznek olyan férfiak, akik hajlandóak a francia haderő kötelékében harcolni a tengelyhatalmak ellen. Ennek megfelelően már 1939 szeptemberében megkezdődött a háború időtartamára jelentkező önkéntesek fogadásának megszervezése, hogy azok a lehető leghamarabb harcba vethető alakulatok

kötélékében teljesítsenek szolgálatot.¹ A francia kormánynak nem is kellett csatlakoznia ebben a várakozásban, mivel a háború kitörése utáni hónapokban összesen 83.000 külföldi jelentkezett önkéntesnek a francia hadsereg kötélékébe. Ezt a francia kormány 1939. április 12-i rendelete tette lehetővé, amely engedélyezte a 18 és 40 év között külföldi állampolgároknak, hogy csatlakozzanak a francia hadsereghez (az alsó korhatárt később 17 évre szállították le).² Közülük sokan fizikailag alkalmatlannak bizonyultak a katonai szolgálatra a kötelező orvosi vizsgálat során, de többségüket valamelyik kiképzőtáborba irányították.³ A rendkívül nagy számban érkező lengyel és csehszlovák állampolgárokat az emigráns kormányokkal kötött megállapodás értelmében a nemzeti alapon szerveződő hadseregek fennhatósága alá helyezték, így ők viszonylag kevesen képviseltették magukat a külföldi önkénteseket befogadó Idegenlégió soraiban.⁴ A más nemzetiségű önkénteseket alapvetően két kategóriába lehet sorolni: egy részük közvetlenül az Idegenlégióba jelentkezett (1939 végéig 8.465 fő,⁵ 1940 májusáig pedig 13.200 fő), másik részük azonban általánosságban a francia hadseregbe kívánt belépni mint a háború időtartamára jelentkezett önkéntes. Utóbbiak száma is viszonylag jelentős volt, körülbelül 14.000 főre tehető.⁶ A francia hadvezetés az önkéntesek szándékával ellentétes módon azonban úgy döntött, hogy ezt a viszonylag jelentős embertömeget az Idegenlégió erre a célra felállított egységeihez osztja be, ami nem váltott ki osztatlan lelkesedést a jelentkezők körében a légió meglehetősen vegyes hírneve miatt, de kénytelenek voltak elfogadni a döntést, amennyiben harcolni kívántak.⁷

Az Idegenlégió alakulatainak részvétele a franciaországi hadjáratban

Mivel a francia hadvezetés magas harcértékű alakulatokat kívánt létrehozni a külföldi emberanyag felhasználásával, ezért az a döntés született, hogy az új egységeket a rendelkezésre álló aktív és tartalékos idegenlégiós személyi állomány köré szervezik. Az eredeti elképzelések

¹ *Douglas Porch*: La Légion étrangère 1831–1962. Paris 1994. 510–514.

² *André-Paul Comor*: L'Épopée de la 13ème Demi-brigade de Légion Etrangère 1940–1945. Paris 1988. 28–29.

³ La Légion Étrangère. Histoire et dictionnaire. Éd. André-Paul Comor. Paris 2013. 946.

⁴ Service Historique de la Défense (a továbbiakban: SHD) GR 34 N 316. Instruction sur l'engagement des étrangers pendant la durée des hostilités. Annexe II, 1.

⁵ *Pierre Montagnon*: La légion étrangère. De 1831 à nos jours. Paris 1999. 209.

⁶ A statisztikák kategóriákra lebontva nem túl beszédesek, de azt biztosan tudjuk, hogy a légió létszáma a konfliktus előtt 22.000 fő volt, 1940 májusára pedig 48.900 főre növekedett. Ebből legalább 13.200 fő a légióba jelentkezett rendes szerződéssel, tehát logikusan következett a háború időtartamára jelentkezett önkéntesek száma 13.700 fő körül lehetett. *Comor, A-P.*: L'Épopée i. m. 29.

⁷ Lásd például SHD GR 34 N 317. Création du 12e REI. Lettre du commandant le dépôt de la Légion étrangère du 15 avril.

szerint önálló ezredeket kívántak felállítani, amelyekben 2.000 aktív, Észak-Afrikából áthelyezett légiós mellé 500 tartalékos légióst és 500 újoncot osztanak be.⁸ Ez a koncepció lehetővé tette, hogy a jó kiképzéssel és harci tapasztalattal rendelkező légiósok szakértelmét ötvözzék az újonnan jelentkezők lelkesedésével. Paradox módon éppen az önkéntesek nagy száma akadályozta meg, hogy kizárólag a fenti ideális összetételű alakulatok jöjjenek létre, ugyanis a háború időtartamára jelentkezők száma bőven felülmúlta a rendelkezésre álló veteránokét, így hamar nyilvánvalóvá vált, hogy önálló, légiós keménymag nélküli ezredek felállítására is szükség lesz.⁹

Az önkéntesek részvételével felállított első két alakulat a 11. és 12. idegenlégiós gyalogezred volt, amelyeket még a fenti elvek szem előtt tartásával igyekeztek megszervezni 1939–1940 fordulóján, ezért elméletileg ezekben a 3.000 fős ezrekben a frissen jelentkezettek aránya még a 20 százalékot sem érte el.¹⁰ Mivel a két egység története szorosan összefonódott, ezért rövid fennállásuk alatti tevékenységük is nagyon hasonlóan alakult.

A 11. gyalogezred megalakulására 1939. november 1-jén került sor, három gyalogszázalóalj alkotta, melyek mindegyikében 3 lövész- és egy támogatószázad működött.¹¹ A teljesen feltöltött egység soraiban 81 tiszt és 3.009 fő legénységi állományú (altiszt és közlegény) teljesített szolgálatot.¹² Az ezredet december 13-án a francia–német határon fekvő Moselle megyébe helyezték át, ahol az egységet az Audet tábornok parancsnoksága alatt álló 1. marokkói hadosztályhoz csatolták, amelynek soraiban védelmi állásokat foglalt el a határ mentén a Maginot-vonal mögött.¹³ Április 13-án a 6. észak-afrikai gyaloghadosztály alárendeltségébe helyezték, ezzel párhuzamosan pedig átírányították az első vonalba Nancy városától északra.¹⁴ A május 10-én meginduló német támadás után a Meuse-folyó partján foglalt el védelmi állásokat, és vette fel a harcot az előretörő német egységekkel. Számos sikeres védelmi akció után június 22-re a Dubuisson tábornok parancsnoksága alatt álló haderőt, amelyhez a 6. észak-afrikai gyaloghadosztály is tartozott, Toul városától délre bekerítették a német csapatok, felmentésre vagy erősítésre pedig nem lehetett számítani. Ebből kifolyólag a tábornok tűzszünetet rendelt el egységeinek (a 42. hadtestnek és a hozzá csatlakozott alakulatoknak, összesen 68.000 embernek), majd a német erőkkel folytatott rövid egyeztetés után elrendelte a fegyverletételt és a feltétel nélküli megadást.¹⁵ A komoly

⁸ SHD GR 34 N 316. Fiches de renseignements novembre 1939 – août 1940, 1.

⁹ *Montagnon, P.*: La légion i. m. 213–214.

¹⁰ *Jean-Paul Mahuault*: Engagés volontaires à la Légion étrangère pour la durée de la guerre (E.V.D.G.) 1870–71, 1914–18, 1939–45. Paris 2013. 271.

¹¹ SHD GR 34 N 316. 11° R.E.I. Journal de marche 1939–1940, 2–3.

¹² SHD GR 34 N 316. Fiches de renseignements novembre 1939 – août 1940, 1.

¹³ SHD GR 34 N 316. 11° R.E.I. Journal de marche 1939–1940, 6.

¹⁴ Uo. 14–23.

¹⁵ SHD GR 34 N 316. 11° REI. Capitaine Lyet, 1.

megpróbáltatásokon átesett ezred ekkor hozzávetőlegesen 578 főből állt, vagyis elvesztette eredeti létszámának több mint 75 százalékát (79 tisztjéből 56-ot), tehát gyakorlatilag harc-képtelen volt.¹⁶ Parancsnoki engedéllyel már a tűzszünet ideje alatt megindultak egyénileg és kis csoportokban a szökések a francia fennhatóság alatt álló területek felé, a szökések pedig a következő napok zűrzavarában is gyakoriak voltak, így a hivatalosan fogságba esett légiósok közül több mint négyszázan jelentkeztek a francia vonalaknál néhány napon belül.¹⁷ Az alakulat kitartását és önfeláldozását hadseregparancsban közzétett kitüntetéssel ismerte el a francia hadvezetés.¹⁸

A 12. légiós gyalogezred felállítására február 25-i hatállyal került sor.¹⁹ Az alakulatot Valbonne-ban, az Idegénlégió Anyaországi Kiképzőközpontjában (*Dépôt Métropolitain de la Légion Atrangère*) állították fel, amelyhez a közelben elterülő sathonay-i tábor is tartozott, parancsnokságát pedig február 27-től Besson alezredes látta el. Az alakulat végleges létszáma 84 tiszt, 321 altiszt és 2.685 légiós volt május elején, szervezeti felépítése pedig teljes egészében megegyezett a 11. légiós gyalogezredével.²⁰ A kiképzés alatt álló ezredet április 8-án a 8. gyalogoshadosztályhoz csatolták.²¹ Az alakulat május 17-én Soissons térségében az Aisne-folyó partján foglalt el védelmi állásokat, mivel – más egységekkel együtt – rá hárult a Párizsba vezető egyik fontos út védelmének feladata. A dunkerque-i katlan felszámolása után június 5-én megindult a német csapatok nagy offenzívája déli irányban, amelynek célja a Somme–Ailette–Aisne folyókra támaszkodó sebtében kiépített francia védelmi vonal áttörése, az ellenállás felszámolása és a hadjárat lezárása volt. Az ezred 3. zászlóalját június 9-én a folyó más pontjain átkelő németek teljesen bekerítették, ezért az alakulat mindössze 90 főnyi állománya megadta magát, a zászlóalj pedig megszűnt létezni. Az ezred többi alegysége feltartóztató harcokat vívott, miközben dél felé vonult vissza, így június 25-én az ezred túlélői már Saint-Armand-Montrond-ban voltak, Orléans-tól délre, több mint 300 kilométerre eredeti bevetési zónájuktól.²² Az alakulat létszáma az eredeti töredékére csökkent: mindössze 26 tiszt, 37 altiszt és 239 légiós (összesen 302 fő) maradt meg az eredeti alakulatból.²³ Augusztus elején az ezred maradékát a dél-franciaországi Fuveau-ban található légiós táborba irányították, ahol

¹⁶ SHD GR 34 N 316. Fiches de renseignements novembre 1939 – août 1940. Fiche établie par le lieutenant Chevillote, 1.

¹⁷ SHD GR 34 N 316. Historique sommaire du 11e REI, 8.; GR 34 N 316. Divers rapports d'officiers. Lieutenant Kakhowsky, 1–4.

¹⁸ *Montagnon, P.*: La légion i. m. 126.

¹⁹ SHD GR 34 N 317. Création du 12e REI. Lettre du ministre de la Défense nationale et de la Guerre du 18 février 1940, 1.

²⁰ SHD GR 34 N 317. 12e REI (1939-1940), 1.

²¹ SHD GR 34 N 317. 12e REI. Extrait du journal de marche et opérations du régiment, 1.

²² SHD GR 34 N 317. Historique du 12e REI, 2–4.

²³ SHD GR 34 N 317. 12e REI. Extrait du journal de marche et opérations du régiment. Exemplaire n° 2, 81.

az alakulatot feloszlatták. Hasonlóan a 11. légiós gyalogezredhez, ezt az egységet is hadseregparancsban közzétett kitüntetéssel jutalmazták teljesítménye elismeréseképpen.²⁴

Mint ahogy korábban láttuk, az önkéntesek száma bőven megközelítette a 30.000 főt, ezért szükségessé vált kizárólag az ő részvételükkel megszervezett alakulatok felállítása is. Mivel átlagos életkoruk 25 és 30 év közé esett, tehát a hagyományos katonai rendszerben tartalékosnak számítottak, a katonai hatóságok is ennek megfelelően bántak velük, ezért kiképzésüket és felszerelésüket a prioritási lista végére sorolták. Ennek fényében nem meglepő, hogy kiképzésük helyszínül a spanyol határtól nem messze, a Perpignan közelében található barcarès-i tábornot választották, amelyet 1938-ban hoztak létre a spanyolországi háború túlélőinek internálására.²⁵ A francia hadvezetés által az önkénteseknek kiutalt fegyverzet nem csupán elavult, de rendkívül hiányos is volt, amit jól jelez az a tény is, hogy a kiutalt puskák többsége még hordszíjjal sem rendelkezett, ezért madzagokat erősítettek rájuk, hogy vállon is hordani lehessen őket.²⁶ Ez a sajátos eljárás vezetett oda, hogy a légiósok az itt felállított alakulatokat egymás között csak „madzagezredeknek” (*régiments ficelles*) nevezték.²⁷

Ezeknek az egységeknek a sorában az első az 1939. szeptember 29-én felállított 21. külföldi önkéntes légiós menetzred volt, amelynek parancsnokságát a tartalékállományból visszahívott Paul Debuissy alezredesre bízta.²⁸ Az alakulat szervezeti felépítése szinte teljesen megegyezett a korábban bemutatott légiós gyalogezredékével, egyetlen különbségként hozzárendeltek egy utászszázadot, amelynek tagjait felsőbb utasítás szerint a legrátermettebb önkéntesek közül kellett kiválogatni.²⁹ Május 1-jén a mintegy 3.000 főt számláló egységet a Strasbourg-tól északra található Brumath-ba vezényelték a francia–német határ közelébe, ahol május 20-ig állomásozott.³⁰ Május 20-án az egységet áthelyezték a francia–belga határvidék térségébe, Sedantól délre, ahol június 9-én érte az első nagyobb német támadás, ahonnan heves harcok után 11-én éjszaka kénytelen volt visszavonulni. Az alakulat kitartását a 35. hadosztály parancsnoka is elismerte, aki őszinte elismerését fejezte ki a légiósok harcok során nyújtott teljesítményéért, Debuissy alezredes pedig 89 személyt terjesztett fel kitüntetésre, köztük három magyart is: Nicolas Brody őrmestert, Alexandre Ferenczy őrvezetőt és Emeri(c) Garai másodosztályú közlegényt.³¹ Június 13-án az alakulat 1. és 3. zászlóalja Sainte-Ménéhould településen rendezkedett be védelemre,

²⁴ SHD GR 34 N 317. Historique du 12e REI, 5.

²⁵ *Porch, D.*: La Légion i. m. 526–527.

²⁶ SHD GR 34 N 319. Rapports d’officiers septembre 1939 – juin 1940. Rapport du capitaine de Franclieu, 2.

²⁷ La Légion Étrangère i. m. 752.

²⁸ SHD GR 34 N 319. Situation d’encadrement du 21e Régiment de Marche de Volontaires Étrangers, 2.

²⁹ SHD GR 34 N 319. Création des 21e et 22e R.M.V.E. Lettre du ministre de la Défense nationale et de la Guerre du 25 février 1940.

³⁰ SHD GR 34 N 319. Notice concernant le 21 Régiment de Marche des Volontaires Etrangers en 1940, 1.

³¹ SHD GR 34 N 319. Rapports d’officiers mai-juin 1940. Lettre du lieutenant-colonel Debuissy du 22 novembre 1941, 1–2.

hogy megakadályozza a németek előrenyomulását a kisvárost átszelő 3-as számú úton.³² Június 20-án az ezredet Dubuisson tábornok harccsoportjának alárendeltségébe helyezték, aki csapatainak bekerítése miatt tűzszünetet rendelt el, majd 22-én elrendelte a feltétel nélküli megadást (csakúgy, mint a 11. légiós gyalogezrednek). A harcokat túlélő légiósok túlnyomó többségükben hadifogságba kerültek (körülbelül az eredeti létszám feléről lehet szó),³³ azonban egy áthelyezés miatt a bekerítésből kicsúszott az alakulat egy töredéke (8 tiszt és 400 katoná), akiket ezredük hivatalos feloszlata után leszereltek.³⁴

A 22. külföldi önkéntes légiós menetezredet 1939. október 24-én állították fel, tagjait pedig szintén a barcarès-i táborban gyűjtötték össze, és a kiképzés első felére is itt került sor. Az egység parancsnokságát Pierre Villiers-Moriamé alezredesre bízták, felépítése pedig teljes egészében megegyezett a 21. menetezredével, melynek megszervezését egy hónappal korábban kezdték meg.³⁵ A 86 tisztből, 211 altisztből és 2.851 légiósból álló ezredet 1940. április 1-jén a 19. gyalogoshadosztály alárendeltségébe helyezték,³⁶ amelynek kötelékében május 8-tól Mulhouse térségében foglalt el védelmi állásokat. Május 19-én a Somme mentén kialakított védelmi vonal megerősítése érdekében áthelyezték Conchy-les-Pots térségébe.³⁷ Néhány ellentámadásban való részvétel után az egység létszáma június 4-én már csupán 74 tisztet és 2.400 altisztet és légióst számlált, vagyis körülbelül 600 fő veszteséglistára került.³⁸ A június 5-én meginduló általános német offenzíva komoly veszteségeket okozott, és kétnapos küzdelem után végül megadásra kényszerítette a túlélőket, akiknek létszáma ekkor már nem haladhatta meg az 5-600 főt. Helytállásáért az ezredet hadseregpárancsban tüntették ki.³⁹

A 23. külföldi önkéntes légiós menetezredet 1939 november elején hozták létre (a pontos dátum a vonatkozó iratanyag megsemmisülése miatt nem ismert),⁴⁰ de a megfelelő minőségű emberállomány hiányában csupán május végén találták bevetésre alkalmasnak az alakulatot, amelynek kötelékébe 81 tiszt, 348 altiszt és 2.667 légiós tartozott, június 4-én pedig Barcarès-ből útnak indították Észak-Franciaország felé. Az alakulat 5-én érkezett meg Villers-Cotterêts-be, ahol a 8. gyalogoshadosztály alárendeltségébe helyezték, és azonnal a frontvonalra vezényelték. A meginduló német offenzíva olyan erejű volt, hogy június

³² SHD GR 34 N 319. Rapports d'officiers mai-juin 1940. Compte rendu du lieutenant Calix, 2–3.

³³ A 35. hadosztály megadásakor 252 tisztet és 5.900 katonát számlált. SHD GR 34 N 319. Rapports d'officiers mai-juin 1940. Rapport du lieutenant Lintignac, 19.

³⁴ SHD GR 34 N 319. Fiche de renseignements avril-juin 1940, 1–2.

³⁵ SHD GR 34 N 319. 22e R.M.V.E. Historique, 4.

³⁶ SHD GR 34 N 319. Mutations juin 1940. Etat comparatif.

³⁷ SHD GR 34 N 319. 22e R.M.V.E. Historique, 4.

³⁸ SHD GR 34 N 319. 22e R.M.V.E. Résumé de l'historique du Régiment, 2.

³⁹ SHD GR 34 N 319. 22e R.M.V.E. Historique, 28–40.

⁴⁰ SHD GR 34 N 319. 23e R.M.V.E. Dossier 10c. Fiche établie par le lieutenant Jean Goffinon, 1.

7. estére egyik zászlóalja már csupán 150 embert tudott csatasorba állítani.⁴¹ A következő két hét folyamán az egység harcolva vonult vissza, amíg június 25-én megérkezett a közel 500 kilométerre délre, Limoges térségében található Châteauponsacba.⁴² A fegyverszünet megkötése után az alakulat túlélőit (30 tisztet és 300 légióst) a Toulouse-tól délre található septfonds-i táborba szállították, ahol augusztus 12-én az egységet hivatalosan feloszlatták.⁴³

A francia hadvezetés 1939. december 1-jén elrendelte a 180. felderítő csoport létrehozását az Észak-Afrikában állomásozó 1. és 2. légiós lovasezred állományának felhasználásával. A Paul Lacombe de la Tour alezredes vezette, 23 tisztből és 650 légiósból álló alakulat 1940 márciusában érkezett meg Franciaországba, ahol megkapta felszerelését. Ezzel párhuzamosan új számot kapott (97.), és a 7. észak-afrikai gyalogoshadosztály kötelékébe rendelték.⁴⁴ A 97. felderítő csoport május 17. és június 22. között folyamatosan manőverező harcokat folytatott az előretörő német páncélosékek ellen. A jelentős túlerő ellenére teljesítette a rábízott feladatot, fedezte anyaegységének visszavonulását, miközben a jelentős veszteségek ellenére is megőrizte harckészségét. Ezek súlyosságát jól jelzi, hogy a fegyverszünet megkötésekor az egység soraiban csupán 12 tiszt és 250 légiós volt.⁴⁵ Az alakulat kivételes teljesítményét Pálmával ékesített Hadikereszttel ismerték el, emellett 359 főt (!) egyénileg is kitüntettek a harctéren tanúsított helytállásáért. A franciaországi hadjárat lezárulta után az egységet szeptember 30-án feloszlatták, túlélőit pedig visszairányították az 1. légiós lovasezred kötelékébe.⁴⁶

Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni a 13. légiós hegyi könnyűdandárt, amelyet 1940. február 23-án hoztak létre Észak-Afrikában a Budapesten született (és részben magyar származású) Raoul Magrin-Vernerey alezredes parancsnoksága⁴⁷ alatt.⁴⁸ A dandár hivatalos összlétszáma így 63 tiszt, 255 altiszt és 1.987 légiós volt,⁴⁹ és franciaországi kiképzésének lezárulta után 1940 májusa és júniusa során részt vett a norvégiai Narvik kikötőjének elfoglalásában.⁵⁰ A kikötő kiürítése után az egységet Franciaországba szállították, ahol Bretagne védelme során számított rá a francia hadvezetés. Ez a terv azonban a hadi helyzet alakulása miatt meghiúsult, ezért az alakulatot Nagy-Britanniába

⁴¹ SHD GR 34 N 319. 23e R.M.V.E. Dossier 10c. Rapport du capitaine de Digoine du Palais, 1–2.

⁴² SHD GR 34 N 319. 23e R.M.V.E. Rapports et comptes rendus d'officiers. Rapport du capitaine Marsol, 2.

⁴³ SHD GR 34 N 319. 23e R.M.V.E. Dossier 10c. Fiche établie par le lieutenant Jean Goffinon, 1.

⁴⁴ *Montagnon, P.*: La légion i. m. 214.

⁴⁵ *Georges Blond*: Histoire de la Légion étrangère. Paris 2008. 371.

⁴⁶ Dictionnaire de la France libre. Szerk. François Broche – Jean-François Muracciolo. Paris 2010. 437–438.

⁴⁷ SHD 12 P 81. Bref historique de la 13ème demi-brigade de Légion Etrangère, 1.

⁴⁸ Az alezredes részletes pályafutásával kapcsolatban lásd *Bene Krisztián*: Egy lovagias lázadó. Raoul Magrin-Vernerey katonai pályafutása a Mediterráneum vonzásában. Aetas 28. 1. sz. 78–96.

⁴⁹ SHD GR 34 N 318. Dossier 5d. Tableau d'effectif de guerre de la 13e demi-brigade de marche de Légion étrangère du 11 avril 1940.

⁵⁰ *Montagnon, P.*: La légion i. m. 220–221.

irányították, ahova különböző alegységei június 19–20-án érkeztek meg.⁵¹ Ezt követően tagjai egy része a Charles de Gaulle által létrehozott Szabad Francia Erőkhöz csatlakozott, a többiek pedig Marokkóba szállították, ahol az alakulatot július 16-án hivatalosan feloszlatták.⁵² A szabad francia egység története azonban folytatódott, olyannyira, hogy napjainkban is létezik a francia haderő egyik nagy becsben tartott katonai alakulataként a háború folyamán tanúsított helytállása elismeréseképpen.

A francia hadsereg magyar tagjai

A 20. század első felében több hullámban több tízezer magyar vándorolt ki Franciaországba. Ennek a döntésnek az esetek egy részében az első világháborút követő politikai események voltak a kiváltói, sokszor viszont gazdasági szükségszerűség állt mögötte. Ennek eredményeként egy politikai irányultságát tekintve tagolt magyar diaszpóra alakult ki, amelyben jobboldali, kereszténydemokrata és kommunista meggyőződésű csoportok voltak jelen, bár egyértelműen az utóbbi volt a legjelentősebb közülük.⁵³ A magyar kivándorlók földrajzi elhelyezkedése egyértelműen a gazdasági központokhoz kötődött. Az első világháború utáni gazdasági fellendülés nagy munkaerőigénnyel járt, amelyet részben a magyarok elégítettek ki, akik elsősorban az iparban helyezkedtek el. Ennek megfelelően a magyar diaszpóra egyik súlypontja Párizsban és annak környékén volt, ahol a kivándorlók gyári munkásként a gépgyártó üzemekben helyezkedtek el. Szintén sokan kaptak munkát az észak-franciaországi bányá- és iparvidéken, de találunk kisebb közösségeket Elzász-Lotaringiában, illetve Lyon és Grenoble térségében is.⁵⁴ Érdekes módon vannak adatok az észak-afrikai algériai területeken letelepedő magyarokról is, akiknek létszáma egy korabeli visszaemlékezés szerint 4-5 ezer főre tehető.⁵⁵

Ami a kivándoroltak összlétszámát illeti, a témával foglalkozó kutatók nagyon eltérő adatokkal szolgálnak. Benjamin Janicaud a hivatalos francia szervek adataira hivatkozva jelzi, hogy a Franciaországban élő magyarok száma 10 és 15 ezer fő közé tehető az 1920-as és 1930-as években.⁵⁶ Pécsi Anna ugyanakkor 30 ezer főre teszi a magyar kolónia létszámát,⁵⁷

⁵¹ SHD 12 P 81. Bref historique de la 13ème demi-brigade de Légion Etrangère, 17–19.

⁵² SHD GR 34 N 318. Citations. Fiche du lieutenant Cléménçon du 25 février 1941, 1–3.

⁵³ *Benjamin Janicaud: A franciaországi magyar emigráció politikai változásai a negyvenes években.* Acta Historica Universitatis Szegediensis 118. (2003) 81–82.

⁵⁴ *Komját Irén – Pécsi Anna: A szabadság vándorai. Magyar antifasiszták Franciaországban 1934-1944.* Bp. 1973. 17–21.

⁵⁵ *Molnár Sándor: Magyar sors francia földön.* Párizs 1931. 7.

⁵⁶ *Benjamin Janicaud: Les missions religieuses au sein de l'immigration hongroise en France (1927–1940).* Cahiers de la Méditerranée 30. (2009) 1. sz. 131.

⁵⁷ *Pécsi Anna: Magyar antifasiszták a francia és a belga ellenállási mozgalomban.* In: *Fegyverrel a faszizmus ellen.* Szerk. Gazsi József – Pintér István. Bp. 1968. 287.

míg Molnár Sándor korabeli leírása egyenesen 70 ezer fős közösségről számol be.⁵⁸ A számok közötti jelentős eltérést minden bizonnyal két tényező magyarázza. Egyrészt a Franciaországban illegálisan tartózkodók és munkát vállalók magas száma, akik nyilvánvalóan nem szerepeltek a statisztikákban, de jelen voltak a magyar közösségekben, másrészt pedig a Trianon utáni országterületen kívülről származó magyarok tömege, akik a francia hatóságok számára román, csehszlovák stb. állampolgárként jelentek meg. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy a franciaországi magyar kolónia reálisan mintegy 40-50 ezer főt számlálhatott, amellyel egyértelműen a kevésbé népes nemzeti bevándorlócsoportok közé tartozott az összesen mintegy 3 millió, Franciaországban élő külföldi között.⁵⁹

Az 1938-ban megalakult Franciabarát Magyarok Szövetsége, melynek elnöke Károlyi Mihály, alelnöke pedig Bölöni György volt, a második világháború kitörése után 1939. szeptember 3-án a Franciaország oldalán való harc mellett kötelezte el magát. Ennek következtében számos magyar jelentkezett a francia hadseregbe 1939 őszén, illetve az esetlegesen állampolgárságot szerettek megkapták a bevonulási parancsot⁶⁰ (rájuk később még külön is kitérünk). A bevonulók számát a történeti munkák hagyományosan mintegy 3 ezer főre teszik.⁶¹ Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy utánajárjunk eme széles körben elterjedt kijelentés valóságtartalmának. Ennek érdekében különböző francia és magyar levéltárakban végeztünk kutatásokat, amelyek számos olyan dokumentummal gazdagították a rendelkezésünkre álló információkat, amelyek közelebb visznek bennünket a tények megismeréséhez. A következőkben egyesével bemutatjuk azokat a forrásokat és tartalmukat, amelyek kutatásunk szempontjából relevánsak, majd pedig megpróbálunk összesítve konkrét következtetéseket levonni belőlük az önkéntesek számára és – elsősorban légiós – alakulatára vonatkozóan. Végül pedig néhány személy életútjának részletesebb bemutatásán keresztül megpróbáljuk felvázolni ezeknek a katonáknak a portréját, ami remélhetőleg az olvasók számára is közelebb hozza majd a történelem eme kevésbé ismert szereplőit.

Források és létszám

Mint korábban láthattuk, a vesztes hadjárat sajnálatos módon negatívan hatott ki az iratanyag kezelésére is, hiszen számos katonai alakulat iratai megsemmisültek a harcok folyamán. Logikus a feltételezés, hogy a hátszországban jobb volt a helyzet, és a toborzásra vonatkozó iratok a kutatók

⁵⁸ Molnár S.: Magyar i. m. 5.

⁵⁹ Stéphane Courtois – Denis Peschanski – Adam Rayski: Le sang de l'étranger. Les immigrés des la M.O.I. dans la Résistance. Paris 1989. 18.

⁶⁰ Magyarok az európai antifasiszta ellenállási mozgalmakban. Szerk. Filyó Mihály. Bp. 1986. 50–53.

⁶¹ Bajomi Lázár Endre: Tramontana. Magyar önkéntesek Franciaországban. Bp. 1984. 104–106.

rendelkezésre állnak, de sajnos nem ilyen egyszerű a helyzet. A külföldiek jelentkezésére vonatkozó összesítő listák nem maradtak fenn a francia Hadtörténeti Levéltárban (*Service Historique de la Défense*), ezért sokáig nem lehetett erre vonatkozó érdemi kutatásokat végezni. Szerencsés módon azonban a *Mémorial de la Shoah* kutatóközpont, amely szisztematikusan gyűjtötte a második világháborúra vonatkozó, zsidókkal kapcsolatos adatokat, megőrizte anyagai között a francia hadseregbe jelentkezett külföldi önkéntesek listáinak jelentős részét, mivel ezek soraiban nagyon sok zsidó volt. 2015 óta ezek a listák, amelyek több mint 53.000 nevet tartalmaznak (köztük számos duplumot is), hozzáférhetőek a *Mémoire des Hommes* portálon, így lehetővé teszik az 1939–1940-es külföldi önkéntesek minden korábinál jobb megismerését.

A magyar önkéntesek megtalálása a kialakított adatbázisban látszólag egyszerű feladat, mivel az esetek többségében az önkéntesek nemzetisége és születési országa is feltüntetésre került, így elméletileg könnyen be lehet azonosítani a magyarokat. A kutatás során azonban gyorsan kiderült, hogy a helyzet ennél némileg bonyolultabb, mivel számos esetben olyanok is magyar nemzetiségűként szerepeltek (nyilván önbevallás alapján), akik nem Magyarországot tüntették fel születési helyükként. Nem meglepő módon itt elsősorban a szomszédos országokban élőkről van szó, akik jogilag már valóban másik országhoz tartoztak, de fontosnak tartották jelezni magyarságukat. Ebből kifolyólag az önkéntesek legnagyobb csoportját azok adják, akik vagy magyar nemzetiséget, vagy magyarországi születést vallottak be a jelentkezés során. Hozzá kell tenni, hogy utóbbiak között számos olyan volt, aki a trianoni határokon kívülre került, mégis magyarországi születésűként jellemezte magát.

Ugyanakkor ez adta az ötletet, hogy azoknak is utánanézzünk, akik esetleg szabálykövető módon hivatalos – Magyarországgal szomszédos – országuk nevét és állampolgárságát adták meg, de nagy valószínűséggel magyar nemzetiségűek. Ennek megállapításához a család- és keresztnévvel segítettünk, amelyek sok esetben egyértelműen segítenek tisztázni a nemzetiségi hovatartozást (például az Árpád, Farkas vagy Béla keresztnév, esetenként pedig a Csizmadia, Disznos, Kiss stb. vezetéknév). Ebből kifolyólag a vonatkozó levéltári anyagban végzett kutatás alapján a magyar állampolgárságú és/vagy nemzetiségű önkéntesek létszáma 1.573 főre tehető. Ugyanakkor ezt a számot még legalább 96 fővel lehet kiegészíteni, ha ideszámítjuk a más állampolgárságú (román, csehszlovák, jugoszláv stb.), de egyértelműen magyar nevű és így nagy valószínűséggel magyar nemzetiségű személyeket is. Utóbbiak száma ennél minden bizonnyal jóval magasabb (akár több száz főre is tehető), de amennyiben nevük nem nyújt olyan segítséget, mint fenti társaik esetében, és más rendelkezésre álló forrás sem erősíti meg magyar nemzetiségüket, beazonosításuk sajnos hitelt érdemlő módon nem kivitelezhető.⁶² Mindezzel együtt a rendelkezésre álló adatok lehetővé teszik

⁶² Mémoire des hommes (a továbbiakban MS) UEVACJ-EA. MDLX-1 – MDLX-18. Listes nominatives des volontaires étrangers engagés à servir la France entre le 1er septembre 1939 et le 25 juin 1940.

számunkra, hogy hasznos információkat gyűjtsünk az önkéntesekről. Az esetek többségében nem csupán a személyek neve, születési ideje és helye áll rendelkezésre, hanem az is, hogy melyik katonai körzet melyik toborzóirodájában jelentkeztek, illetve annak az alakulatnak a (néha sajnos meglehetősen elnagyolt) megnevezése is, amelybe beosztották őket.

Számszerűségét és főképp kutatási kiaknázatlanságát figyelembe véve a második legjelentősebb forrás az a száz darab lista, amelyet a német hatóságok állítottak össze az 1940–41 során a német hadsereg fogságába esett francia katonákról, majd pedig átadták ezeket a Francia Állam képviselőinek. Ezek a listák ma a Francia Nemzeti Levéltár (*Archives nationales*) F 9. 2802-től 2813-ig jelzetei alatt találhatóak meg, ugyanakkor a kutatást megkönnyítendő kereshető formában az interneten is elérhetőek. Fontos hozzátenni, hogy annak ellenére, hogy több mint egymillió hadifogságba esett személy adatai érhetőek el ezeknek a listáknak köszönhetően, mégsem tekinthetőek teljesnek, hiszen 1940 májusában és júniusában hozzávetőlegesen 1.845.000 fő került fogságba, akik közül mintegy 1.6 millió embert el is szállítottak a németországi fogolytáborokba (a többieknek még ezt megelőzően sikerült megszökniük, vagy különböző okokból szabadon engedték őket),⁶³ tehát hozzávetőlegesen félmillió fő adatai nem érhetőek el. Ennek ellenére ezekből a listákból megismerhető a hadifogságba került személyek neve, születési ideje és helye – esetenként az ország megjelölésével együtt, de ez sajnos nem általános, így kiemelt figyelmet kell fordítani a településnevekre –, az illető alakulata, rangja, majd a később keletkezett listák esetében már a hadifogolytábor is. A listákon összesen 322 magyar származású személyt sikerült fellelni, akik közül sokan a francia hadsereg reguláris egységeiben teljesítettek szolgálatot, vagyis feltételezhető, hogy esetükben már a francia állampolgárságot korábban elnyert és mozgósított személyekről van szó, akiknek beazonosítása korábban megfelelő források hiányában nem volt lehetséges.

Szintén fontos forrást jelentenek a budapesti Hadtörténelmi Levéltár 07 VII. fondfőcsoportjában található ellenállási gyűjteménynek a Franciaországra vonatkozó részei, melyek közül ki kell emelni a 18., 19. és 20. tételeket, melyek a francia hadseregben és ellenállásban részt vevő, esetenként pedig életüket áldozó magyarokról tartalmaznak eltérő hosszúságú és tartalmú névjegyzékeket. A legegységesebb a francia hadsereg magyar önkénteseinek adatait tartalmazó – francia nyelvű, de nagy valószínűséggel magyarok által készített – lista, amely 453 fő esetében a személyi adatokon (név, születési idő és hely) túl közreadja a katonák alakulatát, esetleges hadifogságának helyszínét, háború utáni lakcímét és foglalkozását is. A hősi halottakat bemutató listák sajnos kevésbé egységesek, és összességében nézve kevésbé informatívak. Bár néhány esetben viszonylag részletes leírásokat tartalmaznak az elhunytak

⁶³ *Yves Durand*: Les Prisonniers de guerre dans les Stalags, les Oflags et les Kommandos, 1939–1945. Paris 1994. 11., 312.

életútjáról, gyakran csupán néhány felületes információt adnak közre (például, hogy az adott személy melyik ellenállási mozgalom tagja volt deportálása előtt), sok esetben pedig csupán egy-egy – néha hiányos – név vagy álnév szerepel, amely önmagában nem jelent túl sok támpontot a kutatáshoz. Utóbbiak esetében az is problémát jelent, hogy csupán a felsorolt személyek kisebbik része tartozott a francia hadsereg kötelékébe, a többség az ellenállás, esetleg a Szabad Francia Erők soraiban volt aktív, mielőtt életét veszítette.

Bár nagyságrendileg kisebb mennyiségű információt szolgáltat a magyar részvétel megismeréséhez, hasznos segítséget jelent a francia Katonai Levéltár alárendeltségében Caenban működő Modernkori Háborús Konfliktusok Áldozatainak Levéltára (*Bureau des Archives des victimes des conflits contemporains*) által a második világháború során elesett személyeket bemutató, a Mémoire des Hommes internetes portálon keresztül elérhető adatbázis is. Mivel ebben is különböző keresőszavak segítségével lehet keresni, viszonylag gyorsan meg lehet találni a magyarországi születésű hősi halottakat, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a forráshiány ezt az adatbázist is érinti, tehát amennyiben egy alakulat hadműveleti naplói megsemmisültek, az azokban foglalt veszteségi adatok itt sem jelennek meg, tehát a jelen fejezetben tárgyalt téma kutatásához ez az adatbázis sajnos csupán korlátozott mértékben nyújt segítséget. Mindennek ellenére az adatokból 54 olyan személy azonosítható be, aki részt vett az 1939–40-es hadműveletekben, majd pedig meghalt, ami elősegíti a résztvevők körének jobb megismerését.

Mindezen források összevetésének eredményeképpen 1.999 főt sikerült név szerint azonosítani, akik a francia hadsereg, az Idegenlégió, esetleg a Franciaország területén felállított más nemzeti hadseregek soraiban harcoltak az 1940-es hadjárat során. Ez a szám természetesen jóval kisebb, mint a fent bemutatott listákon szereplő személyek számának összege, mivel az összesítéseknél kifejezetten sok az átfedés, ami az összlétszámot lefelé módosítja. Nyilvánvaló módon fel kell tennünk a kérdést, hogy ez a szám mennyiben tekinthető teljesnek. Bár nem lehet kijelenteni, hogy az 1939-ben külföldiként a francia hadseregbe jelentkező minden magyart sikerült azonosítani, a különböző források összevetése alapján feltételezhető, hogy döntő többségüket sikerült bevonni a kutatás látóterébe. A veszteségi és hadifogolylisták segítségével ezt a kört kibővítettük a francia hadsereg reguláris alakulataiban mozgósítottként – vagyis már francia állampolgárként – szolgáló magyarokkal, azonban nem téveszthetjük szem elől, hogy azok a mozgósított magyarok, akik elkerülték a hadifogságot és a halált, nem szerepelnek a forrásainkban, és jelenleg nem is kínálkozik rá reális lehetőség, hogy a fegyveres erők kötelékében szolgáló mintegy 5 millió fő adatait a magyarok kiszűrése érdekében át lehessen vizsgálni. Ebből kifolyólag amennyiben a jövőben lehetőség nyílna egy ilyen kutatásra, a fenti szám minden bizonnyal növekedne, de a franciaországi magyar közösség létszámából kiindulva valószínűtlennek tűnik, hogy nagyságrendileg változna.

A felhasznált különböző források segítségével mindenesetre ez a korábban szinte teljesen ismeretlen csoport pontosabban megismerhető, mivel az egyik listán szereplő hiányosságokat gyakran kiegészíti egy másik lista adatgazdagsága, valamint ez esetenként fordítva is igaz. Ebből kifolyólag lehetőség nyílik arra, hogy az azonosított személyekhez kötődő információkat mélyrehatóbb módon kielemezzük, majd ezek segítségével részletesebben bemutassuk a franciaországi hadjáratban szerepet vállaló magyarokat. Emellett figyelembe kell venni, hogy a különböző források nem csupán részletességükben térnek el, hanem esetenként teljesen más információ típusokat tartalmaznak. Például értelemszerűen mindenhol szerepelnek az érintett személyek alapadatai (név, születési idő és hely), ugyanakkor a források jellegéből kifolyólag van olyan lista, amely a hadseregbe való jelentkezés helyét adja közre, míg egy másik a hadifogság helyét. Ennek eredményeképp nagyon szerteágazó kép vázolható fel, amelynek egyes részei azonban több esetben is csupán a fenti kontingens egy kisebb csoportjának adatai alapján állnak össze. Ettől függetlenül joggal feltételezhetjük, hogy az így levont következtetések az érintett magyarok egészére nézve is jó eséllyel megállják a helyüket. Az alábbiakban tehát arra teszünk kísérletet, hogy a rendelkezésre álló információkat felhasználva különböző szempontok alapján bemutassuk a francia fegyveres erők – és kiemelten a Francia Idegenlégió – soraiban 1939–40-ben szolgálatot teljesítő magyarokat.

Alakulatok

Az 1940-es hadjáratban való magyar részvétel megismeréséhez kiemelten fontos információt jelent az érintett katonák alakulatának beazonosítása, mivel ennek segítségével felmérhető, hogy milyen területekre osztották be őket, részt vettek-e összecsapásokban, és mi volt ezek kimenetele. Szerencsés módon a rendelkezésünkre álló különböző források mindegyike tartalmaz az alakulatokra vonatkozó információkat szinte az összes magyar katonára vonatkozóan. Ezek az adatok gyakran nem túl pontosak, ugyanakkor annak köszönhetően, hogy az érintett személyek sok esetben több forrástípusban is szerepelnek, ezek összehasonlító elemzésének segítségével számos katona alakulatát pontosan be lehet azonosítani.

A különböző források átfedéseinek köszönhetően csupán 10 fő esetében nem sikerült meghatározni, hogy melyik alakulathoz tartoztak, így viszonylag pontos képet alkothatunk erről a fontos kérdésről. A magyarok katonák mintegy háromnegyede (1.564 fő vagy 78%) az Idegenlégió kötelékében teljesített szolgálatot, de azon belül a franciaországi hadjárat során meglehetősen eltérő feladatokkal megbízott egységek kötelékében, amely alapvetően befolyásolta az önkéntesek részvételét és sorsát. Döntő többségüket, 1.103 főt a külföldi önkéntesek menetezredeihez osztottak be: 304 fő a 21., 196 a 22., 200 fő pedig a 23. ezred

kötélékében szolgált, míg a fennmaradó 400 fő esetében nincs konkrét alakulat megjelölve, viszont gyakran különböző légiós kiképzőtáborok neve szerepel a menetezred-megjelölés mellett, ami arra utalhat, hogy ők még kiképzés alatt álltak, ezért nem kerültek beosztásra konkrét alakulathoz. 398 személynél csupán annyi szerepel, hogy az Idegenlégió, illetve annak kiképzőkeretének soraiban találhatóak, tehát esetükben nagyon valószínű, hogy jelentkezésükre, valamint besorolásukra már sor került az Idegenlégióban, de onnan még nem kerültek átsorolásra konkrét egységhez, tehát valószínűsíthetően az adatok rögzítése idején még viszonylag újak voltak a rendszerben. 79 fő teljesített szolgálatot az Idegenlégió reguláris alakulatainál – az 1., 2., 3., 4., 5., 11. és 12. légiós gyalogezredekénél, illetve az 1. és 2. légiós lovassági ezredekénél –, ami arra utal, hogy ezek a személyek részben a többséggel ellentétben nem a háború időtartamára jelentkeztek, hanem a hagyományos ötéves időtartamra, részben pedig olyan veteránok voltak, akik már hosszabb ideje teljesítettek szolgálatot a légió kötélékében, de tapasztalatukra építve átirányították őket a harcoló egységekhez Franciaországba. A korábban részletesebben bemutatott alakulatok közül a 11. gyalogezredben 19, a 12. gyalogezredben pedig 15 főt sikerült azonosítani, míg a két lovassági ezredben 16 főt, akikről feltételezhető, hogy a 97. felderítő csoport kötélékében kerültek bevetésre. A többi reguláris légiós alakulat soraiban szolgálók franciaországi áthelyezéséről nincs sok információ, csupán egyetlen személynél szerepel erre vonatkozó konkrét adat, de ettől függetlenül a színvonal javítása érdekében tett és korábban bemutatott intézkedések keretében erre sokkal több veterán esetében is sor kerülhetett.

Az Idegenlégióon kívül szolgáló magyarok száma jóval alacsonyabb, mindössze 425 fő, tehát az összes érintett személy mintegy ötöde. Ennek a kontingensnek hozzávetőlegesen a fele, 217 fő az adatok tanúsága szerint nem harcoló alakulatok kötelekében szolgált, mivel adminisztratív, szállító és fizikai kisegítő feladatokat ellátó egységek soraiba nyertek beosztást. A fennmaradó 192 személy a francia, illetve esetenként a Franciaországban felállított csehszlovák és lenyel hadsereg harcoló alakulatainak soraiban szolgált. Ezek az egységek rendkívül eltérőek, nem alkotnak egységes csoportot, tehát úgy tűnik, hogy semmilyen központi szándék vagy szervezőelv nem állt a magyarok ezekbe történő beosztása mögött, sokkal inkább a – gyakran már francia állampolgársággal rendelkező – magyarok egyéni körülményei (lakhely, képzettség, előélet stb.) befolyásolták a besorolásokat.

Mindezek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a franciaországi hadjáratban részt vevő magyarok döntő többsége az Idegenlégió – általában külön erre a célra felállított – alakulataiba nyert beosztást. Ugyanakkor a rendelkezésre álló információk tükrében ennek a viszonylag jelentős kontingensnek bizonyíthatóan csupán egy része került harcoló alakulathoz a hadműveletek megindulásáig, nagyjából 50%-uk még a kiképzés valamely stádiumában járt a harcok alatt. Természetesen ez a tény nem zárja ki, hogy valamilyen formában bevetésre kerültek az összecsapások során, de minden bizonnyal ez nem volt

általános. Mellettük a vizsgált személyek mintegy 20%-a került különböző reguláris alakulatok kötelékébe, de ezeknek csak mintegy fele volt harcoló alakulat, így a hadműveletekben való fegyveres részvételük is korlátozott volt. Következésképpen az alakulatokhoz való hovatartozás tükrében elmondható, hogy az átlagos magyar résztvevő a háború időtartamára jelentkező önkéntes volt, aki az Idegenlégió valamelyik frissen felállított menetzredébe nyert beosztást, majd ennek kötelékében vett részt az 1940. májusi–júniusi hadműveletekben.

A veszteségek: halottak és hadifoglyok

Mint az már a fentiekből kiderült, a legtöbb alakulat, amelyek soraiban magyarokat is találunk, komoly veszteségeket szenvedett az 1940-es franciaországi hadjárat során. Ebből kifolyólag nyilván az ezekben szolgáló magyarok egy része is vagy életét veszítette a harcok során, vagy hadifogságba került azok lezárultával. A rendelkezésre álló különböző források segítségével megkíséreljük összegezni a magyarok által elszenvedett veszteségeket. Ebben a legnagyobb segítséget értelemszerűen a caeni Modernkori Háborús Konfliktusok Áldozatainak Levéltára anyagai jelentik, de fontos adalékokkal szolgálnak a budapesti Hadtörténelmi Levéltár idevonatkozó, korábban bemutatott iratcsomói is. Jelen esetben azokat a személyeket emeljük be a vizsgálati kategóriába, akik az adatok tanúsága szerint 1939–40 folyamán veszítették életüket, illetve az ekkor zajló harcok során kerültek német hadifogságba, ahol sebesüléseik vagy más tényező következtében életüket veszítették.

A források alapján 51 magyar származású elesett katonát lehet azonosítani. A szám önmagában első pillantásra meglepően alacsony, hiszen korábban már kiderült, hogy számos olyan alakulat, melynek soraiban százas nagyságrendben szolgáltak magyarok, igen komoly veszteségeket szenvedtek a hadjárat során, egyesek teljes egészében meg is semmisültek. Ennek fényében ez a nagyjából félszáz fős veszteség nagyon szerénynek tűnik, és minden bizonnyal igen messze van a valós adattól. Ugyanakkor éppen a fent említett körülmények miatt, azaz mivel a harcokban legsúlyosabb veszteségeket szenvedő egységek hadművelési naplói is megsemmisültek, illetve szándékosan elpusztították ezeket – hogy ne kerüljenek az ellenség kezére –, a részletes adatok nem maradtak fenn. Ez már az egységek soraiban szolgálók azonosítása során is problémát okozott, és ugyanez a helyzet az elesettek felkutatása során is. Ebből kifolyólag biztosra vehetjük, hogy a valós veszteségadat a forrásokban fellelhetőnél jóval magasabb, de a jelenleg elérhető információk alapján csupán ezt a számot lehet alátámasztható módon közzétenni.

A különböző források alapján összeállított adatsor elemei között a személyes adatokon kívül – amelyek most kevésbé érdekesek számunkra – a közös elem az alakulat feltüntetése, így ebből az információból kell megpróbálnunk érdemi következtetést levonni. Bár ahogy

utaltunk rá, a kutatás jelenlegi állása szerint nem ismerjük az összes elesettét, így az elemzés eredményeit sem lehet általános érvényűként elfogadni, összességében elgondolkoztató, hogy a hadműveleti naplók megsemmisülése ellenére is a légiós menetezredek soraiból kerül ki a legtöbb veszteség, egészen pontosan 27 fő (53%), ami igazolja azt a feltevést, hogy ezek az alakulatok szenvedték meg legjobban a harcokat. A második legnépesebb csoport a hadsereg reguláris alakulatainak tagjai közül kerül ki 15 fővel (29%), ami ugyanakkor a teljes haderő létszámát figyelembe véve nem túl jelentős arány. Amennyiben viszont a korábban azonosított francia reguláris harcoló alakulatokban szolgálókhoz viszonyítjuk ezt a számot, akkor 8%-os arányt képviselnek, ami már elég jelentős érték. Végül pedig meg kell említeni, hogy a fennmaradó 9 fő is az Idegenlégióban szolgált, 7 fő a reguláris egységekben, 2 pedig vagy frissen felállított alakulatban (97. felderítő csoport), vagy pedig közelebről meg nem határozható egységben a légióon belül, vagyis az 51 elesettből 36 (70%) idegenlégiós volt, ami nagyon magas arány.

E számok alapján a teljesen bizonyosan hiányos adatok ellenére talán nem túlzás kijelenteni, hogy a franciaországi hadjárat során életüket áldozó magyarok döntő többsége – összhangban az alakulatok közötti eloszlásukkal, illetve ezeknek az egységeknek a sorsával – az Idegenlégió háború időtartamára jelentkező tagjai közül került ki.

Az elszennvedett veszteség nem csupán a harcok folyamán elesetteket jelenti, hanem azokat is, akik hadifogságba kerültek azok végén. Mint korábban láttuk, a francia haderő igen jelentős hányadának jutott osztályrészül ez a sors, így logikus módon számos magyar is találunk a hadifoglyok között. Az ő beazonosításukban nagy segítséget jelentenek a német katonai hatóságok által összeállított hadifogolylisták, amelyeken 322 magyar személyt sikerült fellelni, ugyanakkor a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött 453 elemből álló lista megjegyzés rovataiban a fentiekkel való átfedéseken kívül még 86 főt lehetett a hadifoglyok közé sorolni, így teljes létszámuk 408 főre tehető. Tekintettel a számos összecsengő, egymást igazoló és kiegészítő adatra, mindkét lista számait hitelesnek tekinthetjük, ami ugyanakkor azt is jelenti, hogy a francia haderő kötelékében szolgáló magyar katonák több mint 20%-a hadifogságba esett, ami igen jelentős arány.

A hadifoglyok döntő többsége, 223 fő (54%) a légiós menetezredek soraiból került ki, ami jól illeszkedik mind az alakulatok történetéhez, mind pedig az elesetteknel látott arányszámokhoz. A második legjelentősebb csoportot a francia hadsereg reguláris alakulataiban szolgálók adják 146 fővel (36%), ami viszonylag magas arány az ilyen típusú alakulatokban szolgáló magyarok összlétszámához képest. Ez minden bizonnyal arra is utal, hogy utóbbiak száma a jelenleg ismertnél magasabb lehet, de az ezek megismerését lehetővé tevő források hiányában ez az arányszám felfelé torzít. Reguláris légiós alakulatok soraiból 19 fő esett fogságba (4,6%), ami minden bizonnyal az ezek soraiban szolgáló viszonylag kevés magyar légióossal magyarázható. Érdekes adalék, hogy 14 fő (3,4%) a Franciaországban felállított

cseszlavák hadsereg soraiban harcolt és esett fogságba, ami jól jelzi, hogy a szomszédos országokhoz kötődő kontingensek (jelentkezők, elesettek, hadifoglyok) soraiban is szép számmal lehet magyarokat találni, ha valamilyen információ alapján nemzetiségük beazonosítható. Mivel csupán 6 fő esetében nem áll rendelkezésre információ az alakulatról, a hadifoglyokra vonatkozó katonai hovatartozást illető kép közel teljesnek tekinthető. Ebből a korábbi tendenciák megerősítése rajzolódik ki, vagyis a magyarok Idegenlégióban való erős jelenléte, valamint az annak soraiban elszenvedett jelentős veszteségek.

Egyéni légiós életutak

A témakör kutatása során már felmerült a kérdés, hogy a francia hadsereg tagjaiként fogságba esett magyar származású katonák milyen szerepet játszhattak abban, hogy a hadifoglytáborokból megszökött francia katonák egy része Magyarországra szökött. Bár erre vonatkozóan főként csupán feltételezéseink lehetnek, az információátadásra vonatkozó feltevést nagymértékben alátámasztani látszik az a tény, hogy a Magyarországra szökött francia hadifoglyok között magyarok is voltak. Ez a jelenség valószínűleg nem volt ritka a közép-európai nyelv- és helyismerettel rendelkező magyarok körében, ugyanakkor éppen ezért általában nem is került nyilvánosságra, hiszen a hazai kapcsolatokkal rendelkező szökevények könnyen el tudták kerülni a hatóságok figyelmét, így túl sok feljegyzés sem maradt fenn velük kapcsolatban. Az alábbiakban az egyik kivételt kívánjuk bemutatni, akire vonatkozóan rendelkezünk valamennyi – ha nem is túl bőséges – információval.

Emeric Eugène Barasz (Bárász Imre Jenő) 1906. március 22-én született Budapesten, majd Franciaországba költözött, ahol Párizsban telepedett le szabóként.⁶⁴ Ennek az áttelepülésnek a pontos időpontja ismeretlen, de tekintettel arra, hogy 1940-ben még nem rendelkezett francia állampolgársággal – és hároméves tartózkodás volt az állampolgárság megszerzésének egyik kritériuma –, feltételezhetjük, hogy nagy valószínűséggel az 1930-as évek második felében került rá sor. A második világháború kitörése után jelentkezett a francia hadseregbe, ahol a 21. külföldi önkéntes légiós menetzredbe osztották be 5721-es toborzási azonosítószámmal.⁶⁵ Másodosztályú közlegényként harcolt a franciaországi hadjáratban, alakulatának kötelékében küzdött az első vonalban, kitartott a visszavonulás során is, végül pedig akkor esett június 22-én hadifogságba, amikor ezrede – más francia alakulatokkal együtt – feltétel nélkül megadta magát. Ezt követően 45243-as számmal lett hadifogoly, akit először a belgiumi Limbourgban található

⁶⁴ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár és Irattár (a továbbiakban HM HIM HLI) VII. Egy. F/18. A francia hadseregben harcolt önkéntesek, 3.

⁶⁵ MS. UEVACJ-EA. MDLX-1 – MDLX-18.

XII. A, majd a saar-vidéki Hombourgban lévő XII. F táborokba szállítottak.⁶⁶ Innen 1942. március 31-én megszökött, de egy nappal később elfogták és visszaszállították. Büntetésképpen április 25-én a lengyelországi Rawa Ruskába helyezték át, ahova május 1-jén érkezett meg.⁶⁷ A büntetőtáborból november 2-án sikerült megszöknie,⁶⁸ ahonnan eljutott Magyarországra, és a többi szökött francia hadifogollyal együtt internálták.⁶⁹ Neve ezt követően nem kerül elő az iratokban – amelyeknek az internált személyek listáira vonatkozó részei nagyon hiányosak –, az azonban egészen bizonyos, hogy a háború után visszatért Franciaországba, jó eséllyel a többi internálttal együtt, ahol megszerezte a francia állampolgárságot. 1968-ban pedig – minden bizonnyal közelgő nyugdíjazása és nyugdíjösszegének kiszámítása miatt – kérvényezte a lengyelországi büntetőtáborban töltött időszakának elismerését, amelyre az illetékes hatóság részéről fennakadás nélkül sor került a bemutatott dokumentumok áttanulmányozása után.⁷⁰ További sorsáról nem áll rendelkezésre információ.

Noha az Idegenlégió soraiban elsősorban külföldiek teljesítenek szolgálatot – bár szép számmal vannak köztük franciák is, akiket sokáig arra köteleztek, hogy más nemzetiségűnek vallják magukat –, az alakulat tisztikarába viszonylag kevesen jutnak be közülük. Ennek elsődleges oka az, hogy a szinte állandóan bevetett légiós egységek soraiban gyorsabb előmenetel kínálkozott a francia tiszteknek, mint más egységekben, így nagy számban kérték ide áthelyezésüket, másrészt az első világháború végéig a külföldiek számára csak kivételes esetben engedélyezték a tiszt tanfolyam elvégzését, szinte kizárólag harctéri kiválóság elismeréseként lehetett tiszt rangot kapni, de általában csupán a ranglétra legalsó fokain találhatóakat (hadnagy, főhadnagy, esetleg százados).⁷¹ Éppen ezért különösen érdekes számunkra, hogy az 1940 tavaszán és nyarán Franciaországban bevetett légiós egységek soraiban sikerült azonosítani egy magyar származású tisztet, akinek az alábbiakban adjuk közre az életútját.

Jean Ladislas Hafenscher (vagyis Hafenscher János László) 1905. január 12-én született Pesterzsébeten (ma Budapest XX. kerülete) a 26 éves bácsalmási születésű Háfenscher Ádám és a 19 éves szabadkai születésű Brauchler Mária gyermekeként. A római katolikus vallású szülőik Erzsébetfalván (Pesterzsébeten) a Vörösmarty utca 15. szám alatt laktak.⁷² Külsejéről

⁶⁶ Máshol a XII. A és F táborokon kívül C, D, E és F is szerepel tartózkodási helyként, tehát elképzelhető, hogy rövidebb időt ezekben is eltöltött. HM HIM HL VII. Egy. F/18. A francia hadseregben harcolt önkéntesek, 3.

⁶⁷ SHD GR 16 P 31040. Renseignements d'état civil concernant le déporté ou l'interné.

⁶⁸ SHD GR 16 P 31040. Certificat de validation.

⁶⁹ Egyes források szerint ez volt a hetedik szökési kísérlete. *Bajomi László Endre*: Ego sum gallicus captivus. Francia menekültek Magyarországon. Bp. 1980. 269.

⁷⁰ SHD GR 16 P 31040. Certificat de validation.

⁷¹ La Légion Étrangère i. m. 663–665.

⁷² SHD GR 8YE 3706. Születési anyakönyvi kivonat (másolat).

az derül ki, hogy 1 méter 80 centiméter magas, robusztus testalkatú férfi volt, barna hajjal, szürke szemmel, aki kifogástalan egészségi állapotban volt.⁷³ Orvostanhallgató volt, amikor 1926. augusztus 5-én az Aisne megyei Saint-Quentinben jelentkezett az Idegenlégióba, és ötéves szerződést írt alá.⁷⁴ Ezt követően az 1. légiós gyalogezredhez irányították Algériába, ahol megkapta alapkiképzését, melynek végén 1927. április 1-jén őrzetőnek nevezték ki. Ezután viszonylag gyorsan, 1928. január 1-jén őrmesteri rangot kapott, majd június 10-én Marokkóba helyezték át, ahol egészen 1931 júliusáig teljesített szolgálatot. Eközben 1929. december 4-én szakaszvezetői képesítést szerzett, majd 1930. augusztus 2-án megkapta a francia állampolgárságot.⁷⁵ Néhány héttel később, 1930. augusztus 20-án újabb ötéves szerződést írt alá, elkötelezettségét pedig felettesei is elismerték, mivel október 1-jén törzsőrmesterré nevezték ki. 1931 nyarán a saint-maixent-i altisztképző iskolába irányították, ahol egy évet töltött, és ott minden bizonnyal sikeresen vette az akadályokat, mivel 1932. október 1-jén hadnagyi kinevezést kapott, amelyet követően még egy évre beiskolázták, hogy tisztként is el tudja látni feladatait.⁷⁶ Közben 1932. augusztus 21-én megházasodott, a román állampolgárságú Marie Enghibariant vette el, akinek házassága miatt le kellett mondania eredeti állampolgárságáról, és férje révén maga is francia állampolgárrá vált.⁷⁷ A továbbképzés során Hafenschcer rendkívül széles körű oktatásban részesült, az általános műveltségi tárgyaktól a nyelveken és tüzérségi fegyverek használatán át a terepen való manőverezésig sok területen kapott ismereteket, végül pedig évfolyamán 287 főből a 214. helyen végzett, tehát nagyjából a középmezőny végén.⁷⁸

Immár tisztként 1933. október 1-jén az 1. légiós gyalogezred 1. zászlóaljának 3. századához vezényelték, ahonnan 1934 májusában az alakulat nehézfegyveres századához került. 1934. június 19-én a Francia Indokínában állomásozó 5. légiós gyalogezredhez helyezték át, ahová szeptember 14-i behajózása után október 29-én érkezett meg. Hai Phongba való megérkezése után néhány nappal, október 1-jén főhadnaggyá nevezték ki, ahol az 5., 6. és 7. századok kötelékében vezetett kisebb kötelékeket. 1938. április 27-én tengerentúli szolgálata lejártával visszahelyezték Algériába az 1. légiós gyalogezredhez, ahova június 3-án érkezett meg, majd szolgálatai elismeréseképpen 5 hónapos szabadságot kapott, hogy kipihenje a délkelet-ázsiai bevetése fáradalmait. Ezt követően az ezredparancsnokságon adminisztratív feladatokat látott el, majd a világháború kitörése után 1939. október 18-án az anyaországi kiképzőközpontba, onnan pedig november 4-én

⁷³ SHD GR 8YE 3706. Feuille de notes, 3.

⁷⁴ SHD GR 8YE 3706. Livret matricule d'homme de troupe, 1.

⁷⁵ SHD GR 8YE 3706. Fiche de position, 2.

⁷⁶ SHD GR 8YE 3706. État des services, 1.

⁷⁷ SHD GR 8YE 3706. Certificat du 13 décembre 1932.

⁷⁸ SHD GR 8YE 3706. Feuille de notes, 3.

a 11. légiós gyalogezredhez helyezték át.⁷⁹ Ennek kötelékében került bevetésre a korábban ismertetett körülmények között, majd 1940. május 14-én harc közben olyan súlyos sérülést szenvedett, hogy 20-án alakulata első elesett tisztjeként elhunyt.⁸⁰

Összefoglalás

A kisebb vagy nagyobb részben külföldi önkéntesek részvételével 1939–1940 folyamán felállított francia idegenlégiós alakulatok döntő többsége gyorsított kiképzés után, hiányos felszereléssel és fegyverzettel került bevetésre a jelentős túlerőben lévő német csapatok ellen olyan stratégiai helyzetben, amely a sikernek csupán halvány esélyével kecsegtetett – hiszen mikor a régóta várt támadás a nem várt helyen és módon indult meg, az összezavarodott francia parancsnokság a frontvonalon kialakult rések betömésére vetette be a légiós egységeket.

Ezek május és június folyamán heves és esetenként átmenetileg sikeres védelmi harcokat folytattak a német csapatok ellen, ezért helytállásukkal kivívták feletteseik elismerését (és utólag számos esetben ki is tüntették az alakulatokat a harctéren nyújtott teljesítményükért), a reménytelen küzdelem során azonban általában létszámuk 70–80 százalékát elveszítették, és a túlélők jelentős része is német hadifogságba került.

Ugyanakkor a rendelkezésre álló francia és magyar iratanyagok tanúsága alapján vitathatatlan tény, hogy a külföldi önkéntesek között mintegy másfélezer olyan magyar volt, akiknek nagyjából fele a harcokban is részt vett. A nem teljes körű információk ellenére is megállapítható, hogy ezek a magyar önkéntesek a hiányos és rossz minőségű felszerelés, valamint az elégtelen kiképzés dacára is elszántan harcoltak. Ez a helytállás azonban sokba került nekik, hiszen a harcokban részt vevők jelentős része életét veszítette vagy hadifogságba került.

⁷⁹ SHD GR 8YE 3706. Fiche de position, 3–4.

⁸⁰ SHD GR 8YE 3706. État des services, 1.